

MACHIAVELLI'NİN AYNASINDA AKP

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Machiavelli'nin Aynasında AKP metni, Machiavelli'nin "amaç için her yol mubahtır" klişesine indirgenmesini reddederek başlar ve onun siyasal gerçekliğini AKP iktidarının kaba Makyavelist pratiğini çözümlemek için bir ayna olarak kullanır. Machiavelli iktidarın maskesini indirirken, AKP pratiğinde bu maske yeniden ahlâk, din, millet, beka ve hizmet söylemleriyle süslenir. Metin, AKP otoriterliğini lider kültü, parti-devletleşme, kurumların şahsileştirilmesi, korku ekonomisi, yargının siyasal faydaya göre bükülmesi, medya ve algı rejimi, dinin teopolitik vitrine dönüştürülmesi, çıkar ağları ve liyakatin ölümü üzerinden inceler. Korku yalnız polis ve mahkeme eliyle değil; işini kaybetme, dışlanma, linç edilme, soruşturulma ve susmaya zorlanma biçimlerinde topluma yayılır. Din ise adalet, merhamet ve kul hakkı üreten bir vicdan kaynağı olmaktan çıkarılıp siyasal sadakat üretim aracına dönüştürülür. Hukuk, yurttaşın sığınacağı ortak zemin olmaktan uzaklaşarak iktidarın muhalefeti baskılamada kullandığı bir araç hâline gelir. Medya hakikati arayan kamusal göz değil, görünüşü yöneten propaganda sahnesi olur. Kamu kaynakları, ihaleler, kadrolar ve makamlar sadakat pazarının malzemesine dönüşürken liyakat ağır yara alır. Son bölümde metin, yeni bir prens arayışını reddeder; çıkışı hukuk, kurum, yurttaşlık, kamusal erdem ve cumhuriyetçi ahlâkta görür. Machiavelli'nin gölgesinden çıkmak, yalnız iktidarı değil, topluma bulaşan küçük otoriter alışkanlıkları da teşhis etmektedir.

1

1. MACHIAVELLI'Yİ YANLIŞ ANLAMAK: "HER YOL MUBAH" MASALININ DOĞUŞU

Machiavelli'nin adı, siyaset tarihinin en çok hırpalanmış adlarından biridir. Bazı isimler vardır; kendi yazdıklarından çok, haklarında uydurulan kolay cümlelerle yaşarlar. Machiavelli de böyledir. Onun üzerine asırlardır yapıştırılan en kaba etiket şudur: "Amaç için her yol mubahtır." Oysa bu cümle, Machiavelli'nin düşüncesinden çok, onu anlamaya üşenenlerin ahlâkî tembelliğini gösterir. Bu cümle, derin bir siyasal teşhisin üzerine geçirilmiş ucuz bir naylon brandadır. Altında güç, korku, talih, cesaret, kurnazlık, devlet, cumhuriyet, insan tabiatı ve iktidarın çıplak anatomisi vardır; üstünde ise tek satırlık bir klişe dolaşır.

Machiavelli'yi okumaya buradan başlamak gerekir: O, siyaseti meleklerin toplantısı gibi görmez. İnsan denen varlığın çıkar, korku, hırs, sadakat, ihanet, zaaf ve cesaret karışımından oluştuğunu bilir. İnsanı saf iyilik hamuru sanmaz. Devleti de yalnız faziletli nutuklarla ayakta kalacak bir ahlâk kürsüsü olarak düşünmez. Onun dünyasında iktidar, süslü sözlerle değil; güçle, zamanlamayla, hesapla, imkânla, kriz yönetimiyle, bazen de kirli zorunluluklarla işler. Fakat bu gerçekçilik, otomatik olarak ahlâksızlık değildir. Gerçekliği görmek başka şeydir; gerçekliği bahane ederek her rezilliği meşrulaştırmak başka şey.

İşte modern siyasal çürümenin Machiavelli'den aldığı değil, Machiavelli'ye yüklediği günah tam burada başlar. Kaba Makyavelizm, Machiavelli'nin düşüncesini budar, inceltir, kabalaştırır ve sonunda tek bir ilkeye indirger: "Gücü elde tut da nasıl tutarsan tut." Bu artık Machiavelli değildir; iktidar hırsının lisans diplomasıdır. Machiavelli'nin soğuk teşrih masasında gördüğü şey, kaba siyasetçinin elinde pazarcı terazisine dönüşür. O terazide adalet hafif, çıkar ağır gelir. Hukuk hafif, iktidar ağır gelir. Vicdan hafif, makam ağır gelir. Ve her

defasında aynı hileli ölçü tekrarlanır: Devlet için, millet için, dava için, beka için, din için, istikrar için, kalkınma için... Yani her şey için, ama en çok da iktidarın kendi bekası için.

AKP otoriterliğini Machiavelli üzerinden okumak tam da bu yüzden mümkündür. Fakat burada dikkat edilmesi gereken temel ayırım şudur: AKP pratiğinde görülen şey çoğu zaman Machiavelli'nin derin siyasal gerçekçiliği değil, onun taşralştırılmış, ahlâksızlaştırılmış, slogana çevrilmiş hâlidir. Machiavelli iktidarın maskesini indirir; kaba Makyavelizm maskeyi yüz diye satar. Machiavelli siyasal güç ile ahlâk arasındaki gerilimi teşhir eder; kaba Makyavelizm bu gerilimi ortadan kaldırıp ahlâkı iktidarın hizmetçisine çevirir. Machiavelli insana dair karanlık ihtimalleri ciddiye alır; kaba Makyavelizm ise insanın karanlığını siyasal sermaye yapar.

AKP'nin uzun iktidar pratiğinde bu kaba Makyavelizmin çeşitli yüzleri görülür. Önce mağduriyet diliyle yola çıkılır, sonra mağduriyet iktidar tekniğine çevrilir. Önce vesayet eleştirilir, sonra yeni bir vesayet mimarisi kurulur. Önce hukuk, demokrasi, özgürlük, reform, millet iradesi gibi kavramlar yüksek sesle dolaşıma sokulur; sonra aynı kavramların içi siyasal faydaya göre boşaltılır. Bu hareket tarzında temel mesele ilke değildir; konjonktürdür. Bugün işe yarayan cümle bugün doğrudur, yarın işe yaramazsa unutulur. Dün kutsal sayılan ittifak bugün şeytanlaştırılabilir; dün hain denilenle bugün masaya oturulabilir; dün savunulan hak bugün başkasına gelince tehlike ilan edilebilir. Bu, ilkesizliğin strateji diye pazarlanmasıdır.

Machiavelli'nin dünyasında hükümdar talihle boğuşur. Talih, yani fortuna, siyasal düzeni sürekli tehdit eden beklenmedik olaylar, krizler, darbeler, savaşlar, ekonomik sarsıntılar, halkın öfkesi, düşmanın hamlesi, zamanın değişkenliğidir. Hükümdarın virtü¹ sahibi olması, bu talih karşısında beceri, cesaret, sezgi, esneklik ve kararlılık göstermesi anlamına gelir. Fakat kaba Makyavelizmde virtü, erdemli siyasal kapasite olmaktan çıkar; kurnazlıkla karıştırılır. Esneklik ilkesizliğe, cesaret saldırganlığa, kriz yönetimi kriz üretimine, devlet akli propaganda refleksine dönüşür. AKP tecrübesinde de sık sık gördüğümüz şey budur: Kriz yalnız yönetilmez, bazen siyasal enerji üretmek için yeniden ve yeniden sahneye sürülür. Toplumun sinir uçları yoklanır; kutuplaşma diri tutulur; düşman figürü sürekli tazelenir. Çünkü korku ve öfke, yorulmuş iktidarlara için ucuz yakittir.

Burada "her yol mubah" meselesi yalnız soyut bir ahlâk problemi değildir. Bu anlayış kurumsal düzene sirayet ettiğinde devletin omurgası eğilir. Hukuk, siyasal faydanın aracı hâline gelir. Bürokrasi, liyakat yerine sadakatle çalışmaya başlar. Medya, hakikati arayan kamusal göz olmaktan çıkar, iktidarın vitrin düzenine yerleşir. Din, adaletin ve merhametin kaynağı olmaktan uzaklaşır; siyasal sadakat üretiminde kullanılan bir mühür gibi dolaşıma girer. Eğitim, özgür yurttaş yetiştirme iddiasını kaybeder; makbul insan imalathanesine dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Yani kaba Makyavelizm yalnız iktidarın karakterini bozamaz; toplumun ahlâki metabolizmasını da bozar.

Asıl tehlike de buradadır. Bir siyasal iktidar açıkça kötülük yaptığında toplum bazen bunu görür, adını koyar, direnir. Fakat kötülük kendisini yüksek kavramların arkasına sakladığında daha sinsi bir çürüme başlar. "Dava" denir, çıkar görünmez olur. "Beka" denir, hukuk askıya alınır. "Millet" denir, yurttaş susturulur. "Din" denir, kul hakkı unutulur. "İstikrar" denir, hesap verme ertelenir. "Yerli ve millî" denir, her eleştiri düşmanlık gibi gösterilir. Böylece iktidar yalnız kurumları değil, kelimeleri de ele geçirir. Kelimeler ele geçirilince toplumun düşünme yolları daralır. İnsanlar artık hakikati değil, hangi kelimenin başlarına bela açmayacağını düşünmeye başlar.

Machiavelli'nin asıl faydası burada ortaya çıkar: O bize iktidarın kendisini nasıl meşrulaştırdığını, korkuyu nasıl kullandığını, görünüşü nasıl yönettiğini, sadakati nasıl istediğini, ahlâki dilleri nasıl araçsallaştırdığını

¹ Virtü, Machiavelli'de ahlâki erdemden çok, hükümdarın talih karşısında cesaret, kurnazlık, sezgi, kararlılık ve esneklikle iktidarı kurma, koruma, krizleri lehine çevirme kapasitesidir; güçlüdür, fakat masum değildir, akıl ile zorunluluğun keskin bileşimidir.

görme imkânı verir. Fakat Machiavelli'yi doğru okuyan biri, bugünün kaba Makyavelistlerine hayran olmaz; tam tersine onların düşünsel yoksulluğunu daha berrak görür. Çünkü sahici siyasal akıl ile fırsatçılık aynı şey değildir. Devlet ciddiyeti ile iktidar cambazlığı aynı şey değildir. Strateji ile ilkesizlik aynı şey değildir. Cumhuriyet fikri ile parti-devlet arzusu aynı şey değildir.

AKP otoriterliğinin Machiavelli aynasındaki görüntüsü bu nedenle iki katmanlıdır. Birinci katmanda, iktidarı elde tutmak için kullanılan teknikler vardır: korku, propaganda, ittifak mühendisliği, hukukî baskı, medya kontrolü, dinî sembolizm, sadakat ekonomisi, düşman üretimi. İkinci katmanda ise daha derin bir ahlâkî kırılma vardır: araçların amaçları yutması. Başlangıçta "millet için" denilen şey, zamanla "iktidar için millet" düzenine dönüşür. Başlangıçta "adalet" diye açılan kapıdan, zamanla sadakat memurları girip çıkar. Başlangıçta "özgürlük" diye taşınan pankart, zamanla muhaliflerin başına gölge yapan bir sopaya dönüşür. Kötü olan yalnız dönüşüm değildir; dönüşümün hâlâ eski kelimelerle pazarlanmasıdır.

Bu yüzden Machiavelli üzerinden AKP'yi okumak, bir isim benzerliği oyunu değildir. Bu okuma, iktidarın ahlâkî maskesini, siyasal tekniğini, çıkar ağlarını ve korku üretimini aynı masaya yatırma imkânı verir. Fakat son hüküm şu olmalıdır: AKP pratiği Machiavelli'nin büyüklüğünü değil, kaba Makyavelizmin sefaletini gösterir. Machiavelli'nin metninde trajik bir siyasal zekâ vardır; kaba Makyavelist iktidar pratiğinde ise zekânın yerini çoğu zaman kurnazlık, devlet aklının yerini çıkar hesabı, ahlâkın yerini vitrin, kamusal erdemini yerini sadakat pazarı alır.

Machiavelli, iktidarın kirlî ellerini göstermişti. Kaba Makyavelizm ise o kirlî sabun diye satmaya kalktı.

Filozof Kirpi: "Machiavelli iktidarın yüzündeki pudrayı sildi; kaba prensler ise çamuru makyaj sanıp millete ayna diye uzattı."

3

2. PRENS'TEN PARTİ-DEVLET'E: LİDER, SARAY VE KURUMLARIN ŞAHSİLEŞTİRİLMESİ

Bir devlet dairesinin koridorunu düşünelim. Duvarlarda eskiden kurumun hafızasını taşıyan çerçeveler olurdu: kurucular, eski yöneticiler, kuruluş tarihleri, kanun metinleri, belki biraz resmî sıkıcılık, biraz devletin gri disiplini. Şimdi bazı koridorlarda başka bir hava var: kurumun kendi kişiliği çekilmiş, yerine merkezden gelen tek bir bakış yerleşmiş gibi. Masa aynı masa, mühür aynı mühür, yazı tipi aynı yazı tipi; fakat ruh değişmiş. Devletin soğuk kurumsallığı, partinin sıcak sadakat düzenine doğru eğilmiş. Burası tam da Machiavelli'nin "prens" figüründen modern parti-devlet mimarisine geçilen yerdir.

Machiavelli'nin prensi, iktidarı elde tutmak zorunda olan kişidir. Onun önünde düşmanlar, rakipler, halkın değişken sevgisi, soyluların hırsı, talihin kaprisleri, savaşlar, komplolar ve korkular vardır. Prens bu karmaşanın içinde ayakta kalmak ister. Ama modern dünyada prens tek başına at üstünde şehir kapısından giren hükümdar değildir artık. Modern prens, parti merkezidir; saray mimarisidir; ekranlarda çoğaltılan yüzdür; mahkeme salonlarında yankılanan siyasal iklimdir; bürokrasiye dağıtılmış sadakat talimatıdır; kamu ihalesinin, valilik açıklamasının, savcılık fezlekesinin, televizyon yorumcusunun, sosyal medya trolünün aynı yöne bakmasıdır.

AKP iktidarının uzun hikâyesi, bu açıdan yalnız bir parti başarısı olarak okunamaz. Burada daha derin bir dönüşüm vardır: partinin devletleşmesi ve devletin partileşmesi. İlk bakışta bunlar aynı şeymiş gibi görünür; değildir. Partinin devletleşmesi, iktidar partisinin devlet kaynaklarına, sembollerine, kurumlarına ve diline yerleşmesidir. Devletin partileşmesi ise daha ağırdır: devletin tarafsızlık iddiasını kaybedip iktidar partisinin refleksleriyle hareket etmeye başlamasıdır. Birincisi işgaldir; ikincisi metabolik dönüşümdür. İşgal dışarıdan anlaşılır, metabolik dönüşüm içeriden çürütür.

Machiavelli'nin prensi için en kritik meselelerden biri, merkezî iradenin dağılmamasıdır. Dağınık güç, hükümdar için tehlikelidir. Kendi başına davranan soylular, bağımsız şehirler, özerk kurumlar, silahlı rakipler, halk içinde başka sadakat odakları; bütün bunlar prensin uykusunu kaçırr. Modern otoriterlik de benzer bir korkuyla yaşar. Bağımsız yargı huzursuz eder. Özgür medya rahatsız eder. Güçlü belediyeler tehdit gibi görünür. Üniversite özerkliği fazla gelir. Meslek örgütleri, barolar, sendikalar, sivil toplum, denetlenemeyen entelektüel alan; hepsi potansiyel arıza noktası sayılır. Çünkü parti-devlet akli, toplumu yaşayan bir varlık olarak değil, sürekli kontrol edilmesi gereken bir saha olarak görür.

AKP'nin kurduğu siyasal mimaride lider figürü, yalnız yürütmenin başı olarak durmaz; anlamların dağıtım merkezi hâline gelir. Neyin yerli, neyin gayri millî; kimin makbul, kimin şüpheli; hangi itirazın meşru, hangisinin ihanet sayılacağı çoğu zaman kurumsal tartışmayla değil, merkezî siyasal dilin işaretiyle belirlenir. Böyle bir düzende hukuk metinleri vardır, mahkemeler vardır, seçim sandıkları vardır, parlamento vardır, bakanlıklar vardır; ama kurumların göğsünde sürekli aynı nabız atıyorsa, çoğulluk biçimsel bir dekora dönüşür. Devlet binası ayaktadır; fakat odalar tek bir merkezin yankısıyla doludur.

Burada "saray" yalnız fiziksel bir yapı değildir. Saray, siyasal karar alma biçimidir. Kapalı devre danışma halkasıdır. Kurumların üzerinden geçen dikey iradedir. Bakanlıkların, kurulların, ajansların, valiliklerin ve bürokrasinin kendi ağırlığını kaybetmesidir. Eskiden kurumların bazen yavaş, bazen hantal, bazen kasvetli ama yine de kendine özgü bir fren sistemi vardı. Modern otoriterleşme bu frenlerden hoşlanmaz. Freni hantallık diye sunar, dengeyi vesayet diye kötüler, itirazı engel diye gösterir, denetimi kumpas diye damgalar. Sonra da hızlı karar alma adına kurumların omurgasını söker. Hız gelir; ama o hız bazen devlet aklının değil, keyfiliğin hızıdır.

Machiavelli açısından hükümdarın görünüşü çok önemlidir. Prens merhametli, sadık, dindar, güvenilir, halktan yana, güçlü ve kararlı görünmelidir. Modern parti-devlet düzeninde bu görünüş, medya teknolojileriyle devasa bir sahneye dönüşür. Lider yalnız konuşmaz; fon müziğiyle, kamera açısıyla, alkış ritmiyle, bayrak deniziyle, seçilmiş kalabalıklarla, kontrollü sorularla, tekrar edilen sloganlarla çoğaltılır. Beden tek; görüntü bin parçadır. Her ekranda aynı ses, her gazetede aynı başlık, her yorumda aynı düşman figürü dolaşmaya başladığında siyaset tartışma olmaktan çıkar, koreografiye dönüşür.

Bu koreografinin en güçlü numarası, lider ile millet arasına aracı kabul etmemesidir. Parti, kendisini milletin doğrudan sesi gibi sunar. Lider, milletin iradesinin bedene gelmiş hâli gibi gösterilir. Böylece lideri eleştirmek, parti politikalarını eleştirmekten çıkar; milletin kendisine saygısızlık gibi kodlanır. Parti-devletin en tehlikeli büyüsü budur: kendisini halkla özdeşleştirir, sonra halka rağmen yaptığı her şeyi halk adına yaptığını söyler. Böylece yurttaş, kendi adına konuşan iktidara itiraz ettiğinde sanki kendi varlığına ihanet etmiş gibi gösterilir. Bu, siyasal aklın kara mizahıdır.

Oysa cumhuriyet fikri, tam tersine, devleti kişilere karşı korumak için vardır. Kurumlar bunun için kurulmuştur. Mahkemeler, kişilerin hırsından daha uzun ömürlü olsun diye vardır. Parlamento, tek sesin değil çoğul iradenin zemini olsun diye vardır. Üniversite, iktidarın hoşuna giden cümleleri değil hakikatin zor sorularını üretsün diye vardır. Medya, iktidarın aynası değil toplumun gözü olsun diye vardır. Bürokrasi, parti sadakatının değil kamu hizmetinin taşıyıcısı olsun diye vardır. Bunlar zayıfladığında geriye sadece seçim kazanan bir organizma kalır; ama demokrasi seçim kazanan organizmadan ibaret değildir.

AKP otoriterliğinin Machiavelli aynasındaki en belirgin görüntüsü, iktidarı bir devlet meselesi değil, varoluş meselesi hâline getirmesidir. İktidar kaybı normal bir demokratik ihtimal olarak değil, ülkenin çöküşü, milletin felaketi, dinin mağlubiyeti, dış güçlerin zaferi, yerli ve millî olanın tasfiyesi gibi anlatılır. Bu dil, iktidar değişimini meşru bir siyasal süreç olmaktan çıkarıp neredeyse kıyamet senaryosuna çevirir. Böyle bir

atmosferde seçim sandığı bile huzurlu bir demokratik araç olmaktan uzaklaşır; varlık-yokluk savaşının sandığına dönüşür. İşte parti-devlet aklı, en çok bu korku dekorunda nefes alır.

Machiavelli'nin prensi iktidarı elde tutmak için soğukkanlı olmak zorundadır. Fakat modern kaba Makyavelizmde soğukkanlılık çoğu zaman vicdansızlıkla, strateji kurnazlıkla, devlet aklı parti çıkarıyla karıştırılır. Devletin kişiye bağlanması önce güçlü liderlik gibi pazarlanır. Sonra kurumlar zayıflar. Ardından herkes merkezin işaretini beklemeye başlar. En sonunda sistem kendi kendine karar üretme kabiliyetini kaybeder. Çünkü herkes yukarı bakıyorsa, kimse önüne bakmıyor demektir. Devlet dediğin şey de biraz budur: herkesin yukarıya değil, hukuka, göreve, kamu yararına ve kendi sorumluluğuna bakabilmesi.

Parti-devlet düzeninde sadakat, liyakatin önüne geçtiğinde yalnız muhalifler zarar görmez. İktidarın kendisi de körleşir. Çünkü sadakat düzenleri hakikati yukarı taşımaz; hoş cümleleri taşır. Kötü haber gecikir, yanlış karar alkışlanır, liyakatsiz kadro korunur, itiraz eden dışlanır, dalkavuk yükselir. Bir süre sonra merkez etrafında akıl değil yankı birikir. Lider kendisine destek veren kalabalığı toplum zanneder, ekrandaki alkışı rıza sanır, korkuyla oluşan sessizliği huzur diye okur. Bu, her otoriter yapının kaderidir: en sonunda kendi propagandasına inanır.

Machiavelli üzerinden bakıldığında AKP tecrübesi bize yalnız bir liderlik hikâyesi anlatmaz. Daha büyük bir şey söyler: modern otoriterlik artık sadece tankla, postalla, açık yasakla gelmez. Bazen seçimle gelir, reform diliyle gelir, mağduriyet hikâyesiyle gelir, dinî hassasiyetle gelir, kalkınma vaadiyle gelir, millî irade pankartıyla gelir. Sonra ağır ağır kurumların içine yerleşir. Bir gün bakarsınız, devletin dili değişmiş; bir gün bakarsınız, mahkeme cümlesi siyasal demeç gibi kurulmuş; bir gün bakarsınız, üniversite susmuş; bir gün bakarsınız, medya aynı anda aynı başlığı atmış. İşte prens artık tek kişi değildir; bütün sistemin içine dağılmış bir buyurma alışkanlığıdır.

5

Filozof Kirpi: "Prens eskiden tahta otururdu; bizim çağın kaba prensi kuruma, ekrana, ihaleye, mahkemeye ve korkak suskunluğa oturdu."

3. Korku Mu, Sevgi Mi? AKP'nin Kitle Yönetiminde Korku Ekonomisi

Korkunun sesi her zaman bağıarak gelmez. Bazen bir mahkeme koridorunda ayakkabı tabanının çıkardığı kuru sesle gelir. Bazen telefon ekranına düşen bir bildirimle. Bazen bir memurun cümlesini yarıda kesmesiyle. Bazen bir akademisyenin derste kelime seçerken boğazına takılan görünmez dikenle. Bazen gazetecinin haber başlığını yazarken eliyle klavye arasında oluşan o yarım saniyelik tereddütle. İşte modern otoriterliğin gücü biraz da buradadır: korkuyu yalnız copâ, mahkemeye, gözaltına, hapse hapsedmez; insanın gündelik reflekslerine dağıtır. Korku artık sadece devletin bodrum katında değil, insanın dilinin ucunda da yaşar.

Machiavelli'nin meşhur sorusu bu yüzden hâlâ diridir: Bir hükümdar için sevmek mi daha güvenlidir, korkulmak mı? Bu soru, kaba bir zorbalık tavsiyesi gibi okunursa düşünce yine çöker. Machiavelli burada insan tabiatının oynaklığını, sadakatin kırılmasını, çıkar karşısında sevginin nasıl değişebildiğini görür. Sevgi gönüllüdür, korku ise çoğu zaman iktidarın kontrol edebileceği bir araç gibi görünür. Fakat mesele tam da burada tehlikeli hâle gelir. Çünkü korku, bir defa siyasal yönetim tekniğine dönüşünce yalnız muhalifi susturmaz; toplumu da içten içe çürütür. Korkuyla yönetilen toplum, sessizleşir; sessizleşen toplum düşünmeyi bırakır; düşünmeyi bırakan toplum ise iktidarın en kullanışlı malzemesine dönüşür.

AKP'nin uzun iktidar serüveninde korku, dönem dönem değişik biçimlerde çalıştı. Başlangıçta korku daha çok eski düzenin, vesayetin, darbeci aklın, başörtüsü yasaklarının, dışlanmış muhafazakâr kitlelerin hafızasından besleniyordu. Bu hafıza gerçek yaralar taşıyordu; bunu inkâr etmek ahlâksızlık olur. Fakat siyasal maharet, bazen gerçek yarayı tedavi etmek yerine sürekli kaşımakta ortaya çıkar. AKP bu mağduriyet

hafızasını iyileştirmekten çok, uzun süre yönetilebilir bir siyasal sermaye olarak kullandı. Böylece geçmişin korkusu, bugünün iktidarına sadakat üretme aracına dönüştü. Dün korkanlara "artık siz iktidardasınız" denildi; sonra aynı kitleye "İktidarı kaybederseniz her şeyinizi kaybedersiniz" korkusu enjekte edildi.

Korkunun birinci biçimi budur: kaybetme korkusu. Bu yalnız seçim kaybetme korkusu değildir. Statü kaybetme, makam kaybetme, iş kaybetme, kamu imkânlarından dışlanma, ihale alamama, kadroya girememe, terfi edememe, ekrandan silinme, çevreden dışlanma korkusudur. Parti-devlet mimarisinde insanlar yalnız inançlarıyla değil, geçim ilişkileriyle de bağlanır. Bir öğretmen, bir memur, bir belediye çalışanı, bir taşeron işçi, bir akademisyen, bir küçük esnaf, bir medya çalışanı, bir bürokrat; hepsi aynı soruyu içinden geçirmeye başlarsa, korku zaten çalışıyor demektir: "Bunu söylersen başıma ne gelir?" Bu cümle, otoriterliğin görünmez anayasasıdır.

Korkunun ikinci biçimi, düşman korkusudur. AKP siyasetinde düşman figürü neredeyse hiç eksik olmadı. Vesayetçiler, darbeciler, dış güçler, faiz lobisi, terör destekçileri, mandacılar, marjinaler, hainler, yerli ve millî olmayanlar, ahlâksızlar, köksüzler, seçkinler, vandallar; liste uzar gider. Elbette her devletin gerçek güvenlik sorunları olabilir. Türkiye gibi ağır tarihsel ve jeopolitik yük taşıyan bir ülkede güvenlik meselesi hafife alınamaz. Fakat otoriter siyaset, gerçek güvenlik sorunuyla siyasal düşman üretimini birbirine karıştırmayı sever. Çünkü düşman üretildiğinde iktidar kendisini koruyucu baba gibi sunar. Kitleye şu his verilir: "Ben gidersem sizi yutarlar." Böylece iktidar, ülkenin yöneticisi olmaktan çıkar; korkunun sigorta şirketine dönüşür.

Korkunun üçüncü biçimi, hukuk korkusudur. Normal bir ülkede hukuk, yurttaşın sığınacağı evdir. Otoriter eğilim güçlendiğinde hukuk, yurttaşın kapısına dayanabilecek bir gölgeye dönüşür. İnsanlar mahkemeye güvenmek yerine mahkemedен çekinmeye başlar. Savcılık dosyası, ifade çağrısı, soruşturma, tutuklama ihtimali, sosyal medya paylaşımı üzerinden açılacak davalar; bütün bunlar kamusal konuşmayı daraltan bir çember oluşturur. Burada önemli olan herkesin cezalandırılması değildir. Zaten korku rejimleri herkesi cezalandırmak zorunda değildir; birkaç kişiyi yüksek sesle cezalandırıp milyonlara fısıltıyla mesaj verir. Bir gazeteciye, bir belediye başkanına, bir öğrenciye, bir sanatçıya, bir akademisyene yapılan şey, yalnız ona yapılmaz; bütün topluma izletilir.

Korkunun dördüncü biçimi, mahalle korkusudur. İktidar yalnız yukarıdan çalışmaz; aşağıda da yankı üretir. Ailede, iş yerinde, okulda, camide, dernekte, apartmanda, sosyal medyada küçük gözetleme odaları oluşur. İnsanlar birbirini ölçer. Kim ne dedi, kim neyi beğendi, kim hangi toplantıya gitti, kim hangi gazeteciye takip etti, kim hangi cümleye güldü? Böyle bir atmosferde toplum, kendi kendisinin bekçisine dönüşür. Otoriterliğin en ekonomik yöntemi budur: Her sokağa polis koymak yerine insanların içine polis yerleştirmek. İnsan kendi dilini denetlemeye başladığında devletin mesaisi azalır.

Machiavelli açısından korku, hükümdarın elinde işe yarar bir araç gibi görünebilir; fakat korkunun da bir sınırı vardır. Korku nefrete dönüştüğünde hükümdar için tehlike başlar. Bu ayırım önemlidir. Korku, toplumu bir süre susturabilir; ama sürekli aşağılanan, sürekli tehdit edilen, sürekli düşmanlaştırılan, sürekli sadakat sınavına sokulan toplumun içinde sessiz bir tortu birikir. Bu tortu bazen sandıkta, bazen sokakta, bazen kültürde, bazen mizahın dilinde, bazen gençlerin yüzündeki bıkkınlıkta görünür. Korkuyla yönetilen toplum dışarıdan sakin görünebilir; fakat o sakinlik bazen barış değil, basınçtır. Basınç da sonsuza kadar aynı kaptadır.

AKP'nin korku ekonomisi yalnız muhalefeti sindirmekle kalmadı; kendi tabanını da disipline etti. Bu nokta genellikle ihmal edilir. Otoriter düzenlerde iktidar yanlısı olmak da özgür olmak anlamına gelmez. Çünkü sadakat düzeni, kendi insanından da sürekli itaat ister. İçeriden eleştiri istemez. "Dava" adına susmayı erdem sayar. Yanlışı görüp konuşanı hainleştirir. Böylece iktidarın kendi mahallesi de ahlâkî bir rehin alanına dönüşür. İnsanlar haksızlığı görür, ama "şimdi zamanı değil" der. İsrafı görür, ama "düşmana malzeme

vermeyelim" der. Liyakatsizliği görür, ama "bizden olsun" der. Bir süre sonra korku, vicdanı değil bahaneyi büyütür.

Bu korku düzeninin en zehirli tarafı, çocuklara ve gençlere bıraktığı mirastır. Genç insan, özgürce soru sorması gereken yaşta hangi cümlenin başına bela açacağını hesaplıyorsa, ülkenin geleceği yara almış demektir. Üniversite öğrencisi düşüncesini değil sicilini koruyorsa, akademi ölmeye başlamıştır. Genç gazeteci haberin doğruluğundan önce patronun, savcının, trol ordusunun, reklam verenin ve iktidar çevresinin tepkisini düşünüyorsa, medya yalnız ekonomik değil ahlâkî olarak da çökmüştür. Korku, en çok gençlerin ufkunu daraltır. Çünkü yaşlı kuşak korkuyu kader sanabilir; genç kuşak ise ya kaçar ya patlar ya da içten içe sinikleşir.

Machiavelli'nin sorusu bu bölümde tersine çevrilmelidir: Hükümdar için korkulmak mı iyidir, yoksa toplum için korkmadan yaşamak mı? Çünkü siyaset yalnız iktidarın güvenliği için yapılmaz. Siyaset, yurttaşın haysiyeti için yapılır. Devletin görevi, insanı sürekli hizaya sokmak değil; insanın onurunu, hakkını, emeğini, sözünü ve güvenliğini korumaktır. Korkuyu yönetim tekniği yapan iktidar, eninde sonunda toplumu çocuklaştırır. Yurttaş yerine tebaa ister. Soru yerine alkış ister. İtiraz yerine sadakat ister. Vicdan yerine slogan ister. Ama insan dediğin varlık yalnız ekmekle yaşamaz; haysiyetle de yaşar. Haysiyeti sürekli ezilen toplum, bir gün ya susarak çürür ya konuşarak bedel öder.

AKP otoriterliğini Machiavelli aynasında okurken korku meselesi bu yüzden merkezîdir. Burada korku, yalnız baskı aracı değil; siyasal ekonomi, duygusal rejim, medya dili, hukuk tehdidi, mahalle disiplini ve sadakat pazarıdır. Korku dağıtılır, sonra güvenlik satılır. Korku büyütülür, sonra lider koruyucu olarak sahneye çıkarılır. Korku içselleştirilir, sonra sessizlik rıza gibi gösterilir. İşte kaba Makyavelizmin en büyük sahtekârlığı budur: Önce toplumu korkutur, sonra korkan toplumu kendisine minnettar bırakmaya çalışır.

Filozof Kirpi: "Korkuyla hizaya sokulan insan susmaz aslında; sadece sesini içine gömer, sonra o gömü bir gün devletin en pahalı enkazı olur."

4. DİN, AHLÂK VE GÖSTERİ: TEOPOLİTİK MAKYAVELİZM

Bir kürsü düşünelim. Arkasında bayrak, yanında kalabalık, önünde mikrofon, yukarıda ışıklar. Konuşan kişi yalnız siyaset yapmaz; bazen dua eder gibi konuşur, bazen hutbe verir gibi yükselir, bazen mahkeme başkanı gibi hüküm kurar, bazen baba gibi azarlar, bazen mağdur gibi titrer, bazen fatih gibi yürür. Bu sahnede din, iman, millet, beka, şehit, ezan, bayrak, ümmet, dava aynı cümlede yan yana dizilir. Kelimeler tek tek bakıldığında temiz görünebilir; fakat siyasal kullanımda bazen kirli bir makinenin dişlilerine dönüşür. İşte teopolitik Makyavelizm burada başlar: Din, ahlâkın derin kaynağı olmaktan çıkar; iktidarın meşruiyet vitrini hâline gelir.

Machiavelli dinin siyasal işlevini görmüştü. Onun ilgilendiği mesele, dinin insan ruhundaki metafizik derinliğinden çok, toplumu bir arada tutma, itaati güçlendirme, ortak semboller üretme ve hükümdarın görünüşünü tahkim etme kapasitesiydi. Prens dindar görünmeliydi; çünkü halk görünüşe bakardı. Merhametli, sadık, insafli, inançlı ve ahlâklı görünmek, iktidarın elindeki en güçlü maskelerden biriydi. Burada Machiavelli yine teşhir eder; kutsalın siyasal sahnede nasıl kullanıldığını açık eder. Fakat kaba Makyavelizm bu teşhiri ahlâkî bir uyarı olarak değil, kullanım kılavuzu olarak okur. "Demek ki dindar görünmek işe yarıyor" der ve sahneyi kurar.

AKP tecrübesinin en kritik başlıklarından biri budur. Türkiye'de din, tarih boyunca yalnız inanç alanı olmadı; kimlik, aidiyet, kültür, mağduriyet, sınıf, mahalle, hafıza ve siyasetle iç içe yaşadı. Başörtüsü yasakları, dindarların kamusal alandan dışlanması, askerî vesayet dönemlerinin kibirli laikçilik dili gerçek yaralar bıraktı. Bunları inkâr eden her eleştiri eksik kalır. Fakat asıl mesele şudur: Gerçek mağduriyet, iktidara gelince adalet

üretmek zorundadır. Eğer mağduriyet, adalete değil rövansa; özgürlüğe değil tahakküme; ahlâka değil ganimet düzenine dönüşüyorsa, orada dinî hassasiyet değil, teopolitik çıkar makinesi çalışıyor demektir.

Dindarlık ile iktidar dindarlığı arasındaki fark burada belirginleşir. Dindarlık, insanın kendi nefsinin hesabına çekmesidir. İktidar dindarlığı ise başkasını hizaya sokma iştahıdır. Dindarlık kul hakkından ürperir. İktidar dindarlığı kul hakkını "dava" adına erteleyebilir. Dindarlık israftan utanır. İktidar dindarlığı şatafatı "itibar" diye parlatır. Dindarlık mazlumun yanında durmayı gerektirir. İktidar dindarlığı, mazlumu önce kimlik kontrolünden geçirir. Dindarlık adaleti müminin omurgası sayar. İktidar dindarlığı adaleti sadakatin hizmetine verir. Aradaki fark küçük değildir; biri vicdanın kandili, diğeri iktidarın projektörüdür.

AKP'nin teopolitik başarısı, dini yalnız camide bırakmaması değil; dini siyasal sadakat ekonomisinin içine yerleştirmesidir. "Biz gidersek ezan susar" gibi doğrudan ya da dolaylı hissettirmeler, laiklik eleştirisini bazen sahici özgürlük tartışmasından çıkarıp rejim sadakati testine çevirdi. Dini semboller, kamusal ahlâkı derinleştirmek yerine taraftar psikolojisini sertleştiren araçlara dönüştüğünde, toplumun ortak vicdanı yarılr. Artık mesele "doğru nedir?" olmaktan çıkar; "kimden yana konuşuyorsun?" sorusuna hapsolür. Bu, dinin siyasal alanda uğrayabileceği en ağır kazalardan biridir. Hakikat ölçüsü olmaktan çıkıp aidiyet rozeti yapılması.

Burada "her yol mubah" anlayışı en tehlikeli hâline ulaşır. Çünkü çıplak çıkarıcılık en azından çıplaktır; görülür. Fakat çıkar kutsal kelimelerle örtülünce toplumun itiraz refleksi zayıflar. İhale düzeni "hizmet" diye sunulur. Liyakatsizlik "bizim çocuklar" diye korunur. İsrâf "devletin itibarı" diye parlatılır. Hukukî keyfilik "milletin iradesi" diye savunulur. Eleştirisi "dine saldırı" gibi kodlanır. Böylece iktidar, yalnız siyasal gücü değil, ahlâkî kelimeleri de rehin alır. Kelimeler rehin alındığında toplum kendi vicdanını ifade edecek dili kaybetmeye başlar.

Teopolitik Makyavelizm, en çok görünüşle çalışır. Machiavelli'nin prensi dindar görünmelidir; modern iktidar ise dindarlığı sahneye koyar. Kamera açılarıyla, miting dualarıyla, cuma çıkışı demeçleriyle, kutsal gün mesajlarıyla, tarihî fetih anlatılarıyla, cami açılışlarıyla, Ayasofya gibi sembolik hamlelerle, şehitlik ve beka diliyle büyük bir kutsallık atmosferi üretilir. Fakat burada sorulması gereken soru basittir: Bu atmosfer adaleti büyütüyor mu? Yetimin hakkını koruyor mu? Yoksulun sofrasını çoğaltıyor mu? Mahkemede mazluma güven veriyor mu? Gençlere umut veriyor mu? Kadına, çocuğa, işçiye, emekliye, çiftçiye, memura, öğrenciye haysiyetli bir hayat sunuyor mu? Eğer cevap hayırsa, sahnedeki kutsallık ahlâk değil dekordur.

Bu dekorun arkasında çoğu zaman sert bir sadakat rejimi bulunur. Dinî cemaatler, vakıflar, dernekler, medya organları, eğitim ağları, bürokratik kadrolar ve yerel ilişkiler üzerinden geniş bir bağlılık zemini kurulur. Bu zeminde itiraz eden yalnız siyasal muhalif sayılmaz; bazen "nankör", "hain", "fitneci", "dava bilmez", "ümminin düşmanı" gibi ahlâkî-dinî suçlamalarla işaretlenir. Bu dil çok kullanışlıdır; çünkü kişiyi yalnız siyaseten değil, manen de mahkûm etmeye çalışır. Otoriterliğin teopolitik biçimi, rakibini yalnız yanlış düşünmekle suçlamaz; kötü insan olmakla, kötü Müslüman olmakla, millete ve dine karşı olmakla damgalar. Böylece siyasal tartışma, ahlâkî linç pazarına döner.

Oysa dinin iktidara en büyük katkısı, iktidarı sınırlaması olmalıydı. İnsana "Sen de hesap vereceksin" diyen bir ahlâk, siyasal gücün önünde fren görevi görmeliydi. Kul hakkı, kamu malı, adalet, emanet, ehliyet, istişare, merhamet gibi kavramlar iktidarın sloganı değil, onun üzerinde sallanan kılıç olmalıydı. Fakat teopolitik Makyavelizm bu kavramları ters çevirir. Emanet ehliyetseze verilir, sonra buna sadakat denir. Kamu malı yandaş ağlara akar, sonra buna hizmet denir. İtiraz eden susturulur, sonra buna birlik denir. Hukuk eğilir, sonra buna millî irade denir. Dinin dili bu kadar ağır biçimde araçsallaştırıldığında, toplumun yalnız siyaseti değil, inançla kurduğu ilişki de yaranılır.

Bu yaralanmanın bir sonucu da gençlerde görülür. Genç kuşak, dinî kelimelerin sürekli iktidar diliyle birlikte kullanılmasına maruz kaldığında, bazen dine değil, din adına kurulan siyasal gösteriye tepki duyar. Fakat iktidar dindarlığı bu farkı anlamak istemez. Gençlerin uzaklaşmasını ahlâkî bozulma diye okur; kendi temsil krizini görmez. Oysa genç insanın gördüğü şey çoğu zaman şudur: Bir yanda adalet, tevazu, merhamet, kul hakkı, haram, helal anlatısı; diğer yanda gösteriş, kayırmacılık, kibir, tehdit, zenginleşme, suskunluk. Bu çelişki genç zihinde derin bir kırılma üretir. Çünkü hiçbir vaaz, hayatın çıplak çelişkisinden daha güçlü değildir.

Machiavelli'nin aynasında AKP'nin teopolitik yüzü böyle görünür: din, siyasal görünüş üretir; ahlâk, iktidarın zırhı yapılı; mağduriyet, sadakat sermayesine çevrilir; kutsal kelimeler, çıkar ilişkilerinin üzerine örtülür. Fakat burada unutulmaması gereken şey şudur: Dini araçsallaştıran iktidar, en büyük zararı muhaliflerine değil, önce dine verir. Çünkü iktidar gider, tabelalar değişir, kadrolar dağılır; fakat kutsal kelimelerin üzerinde kalan siyasal kir kolay temizlenmez. İnsanlar bir süre sonra Allah'ın adını değil, o adla yapılan haksızlıkları hatırlamaya başlarsa, bu yalnız politik bir kriz değil, büyük bir ahlâk enkazıdır.

Teopolitik Makyavelizm bu yüzden sıradan bir siyasal taktik değildir. O, dinin vicdan üretme kudretini iktidarın rıza üretme makinesine bağlar. Dindarlığı iç muhasebeden çıkarıp dış denetim aracına dönüştürür. Ahlâkı insanın kendi nefesine tuttuğu ayna olmaktan çıkarıp rakibinin yüzüne savurduğu taş yapar. Böyle bir düzende en çok ihtiyaç duyulan şey, din karşıtlığı değil; dinin iktidar karşısındaki haysiyetini savunmaktır. Çünkü ahlâk iktidarın memuru olursa, toplumun vicdanı işsiz kalır.

Filozof Kirpi: "Kutsal iktidarın cebine koyanlar, önce dini değil kendi çıkarlarını koruduklarını sandılar; oysa en sonunda hem dini kirlettiler hem cebi deldiler."

5. HUKUKUN BÜKÜLMESİ: YARGI, CEZA VE SİYASAL FAYDA

Bir mahkeme salonunda her şey ilk bakışta yerli yerindedir. Kürsü yüksektedir, cübbeler giyilmiştir, dosyalar sıralanmıştır, zabıt kâtibî yazmaktadır, avukat beklemektedir, sanık ya da davacı ayakta durmaktadır. Duvarlarda devletin resmî yüzü vardır. Kelimeler tanıdiktir: adalet, delil, savunma, karar, hüküm, kanun, usul. Fakat bazen bütün bu kelimelerin içinden başka bir ses sızar. Kararın daha duruşma başlamadan verildiği hissi, dosyanın hukukî ağırlığından çok siyasal iklimin ağırlığını taşıdığı kuşkusu, hâkimin kanuna değil havaya baktığı sezgisi. İşte hukuk orada ölmez belki, ama eğilmeye başlar. Eğilen hukuk ise adaletin terazisi olmaktan çıkar; iktidarın pense takımına dönüşür.

Machiavelli'nin dünyasında hükümdar gerektiğinde sert davranabilir, zor kullanabilir, düzeni korumak için ağır kararlar alabilir. Fakat onun tartıştığı mesele, hâlâ siyasal zorunluluk ile iktidarın bekası arasındaki çıplak gerilimdir. Modern kaba Makyavelizm ise bu gerilimi çok daha kirli bir yere taşır: Hukuku siyasal faydanın aracına çevirir. Burada artık kanun, yurttaşın güveneceği ortak zemin değildir; iktidarın ihtiyacına göre genişleyen, daralan, sertleşen, gevşeyen bir lastiğe dönüşür. Aynı madde birine kalkan, diğerine sopa olur. Aynı mahkeme birine kapı, diğerine duvar olur. Aynı hukuk dili, dost için merhametli, muhalif için keskinleşir.

AKP otoriterliğinin en yakıcı başlıklarından biri budur. Çünkü otoriterlik yalnız polisle kurulmaz; mahkeme kararıyla daha meşru görünür. Çıplak baskı kaba durur, ama yargı kılıfı geçirilmiş baskı daha resmî, daha temiz, daha "usulüne uygun" görünür. Dosya açılır, soruşturma yürütülür, iddianame yazılır, tutuklama gerekçesi hazırlanır, mahkeme tarihi verilir. Dışarıdan bakana her şey hukukî prosedür gibi görünür. Oysa asıl soru şudur: Bu prosedür adaleti mi arıyor, yoksa siyasal sonucu hukuk diliyle mi ambalajlıyor? Kaba Makyavelizm maharetini burada gösterir; haksızlığı bile mühürlü kâğıt üzerinde dolaşıma sokar.

Hukukun bükülmesi, önce kelimelerle başlar. "Terör", "milli güvenlik", "kamu düzeni", "devletin bekası", "örgüt", "iltisak", "algı operasyonu", "dezenformasyon" gibi kavramlar hukukî netlikten çıkıp siyasal sis üretmeye

başladığında, yurttaş neyle suçlandığını bile tam anlayamaz hâle gelir. Modern otoriterlik belirsizliği sever. Çünkü belirsizlik, korkuyu büyütür. Kanunun sınırı açık değilse insan kendi sınırını daraltır. Hangi paylaşım suç, hangi söz tehlikeli, hangi toplantı riskli, hangi haber başlığı soruşturmalık, hangi itiraz “devlete saldırı” sayılacak? Yurttaş bu sorularla yaşamaya başladığında hukuk güvenlik değil, endişe üretir.

Bir ülkede hukuk devleti, yalnız mahkemelerin varlığıyla ölçülmez. Mahkeme binası otoriter rejimlerde de vardır. Hâkim de vardır, savcı da vardır, cübbe de vardır, tutanak da vardır. Mesele, bu kurumların siyasal iktidar karşısında omurgasının olup olmadığıdır. Hâkim karar verirken yukarıdan gelecek tepkiyi düşünüyor; savcı iddianame yazarken siyasal rüzgârı hesaplıyorsa; avukat savunma yaparken salondaki hukuktan çok dışarıdaki iklimden çekiniyorsa; gazeteci mahkeme haberini yazarken kelime seçiyorsa, orada hukuk devleti kâğıt üzerinde kalmış demektir. Kanun kitapları raflarda durur, ama adalet odadan çıkmıştır.

AKP döneminde yargı meselesi yalnız teknik bir bağımsızlık sorunu olarak görülemez. Burada daha derin bir zihniyet dönüşümü yaşanır: Hukuk, siyasal mücadelenin nötr zemini olmaktan çıkar, siyasal mücadelenin araçlarından biri hâline gelir. Muhafif belediyeler, gazeteciler, akademisyenler, öğrenciler, sivil toplum aktörleri, parti yöneticileri, sanatçılar, sosyal medya kullanıcıları bu iklimin farklı biçimlerini hisseder. Herkes aynı ölçüde hedef olmaz; fakat herkes hedef olabileme ihtimalini bilir. Bu ihtimal bile yeterlidir. Çünkü otoriter hukuk düzeni sürekli ceza vererek değil, ceza ihtimalini dolaşımda tutarak çalışır.

Tutuklama bu düzenin en ağır araçlarından biridir. Normal hukukta tutuklama istisna olmalıdır; kaçma, delil karartma, yargılamayı engelleme gibi somut gerekçelerle sınırlı düşünülür. Fakat siyasal davalarda tutuklama bazen cezanın kendisine dönüşür. Yargılama yıllarca sürebilir, beraat gelebilir, dosya çözülebilir; ama insanın özgürlüğünden, ailesinden, işinden, itibarından, sağlığından koparılan zaman geri gelmez. Bu yüzden tutuklama, otoriter hukukta yalnız hukukî tedbir değil, siyasal mesajdır. Bir kişiye kelepçe takılır, milyonlara “ayağınızı denk alın” denir.

Machiavelli'nin prensi için görünüş önemlidir; modern iktidar için hukukî görünüş daha da önemlidir. Çünkü çıplak keyfilik uluslararası alanda da içeride de maliyet üretir. Bu nedenle kararlar mümkün olduğunca kanun diliyle kurulur. Baskı, mahkeme düzenine sokulur. Siyaset, iddianameye çevrilir. Muhalefet, ceza hukuku sözlüğüyle tarif edilir. Gazetecilik, propaganda gibi gösterilir. Protesto, güvenlik tehdidine dönüştürülür. Belediye yönetimi, örgüt şeması gibi çizilir. Böylece iktidar rakibini sandıkta yenmek yerine dosyada boğmaya çalışır. Sandığın veremediği sonucu bazen mahkeme salonundan devşirmek ister. Bu, demokrasinin en zehirli aşamasıdır.

Hukukun bükülmesi yalnız muhalifleri yaralamaz; devleti de sakatlar. Çünkü hukuk, iktidarı sınırlamak için vardır. İktidar hoşlandığı kararları hukuk, hoşlanmadıklarını vesayet diye adlandırmaya başladığında, hukuk düzeni ciddiyetini kaybeder. Bugün muhalife uygulanan keyfilik, yarın iktidar içi kavgalarda başka bir gruba döner. Bugün alkışlanan tutuklama, yarın alkışlayanın kapısına dayanır. Hukuk bir kez araç hâline geldi mi, kimsenin elinde kalıcı güvence bırakmaz. Kaba Makyavelizm bunu anlamaz; çünkü o günü kurtarmaya bakar. Oysa devlet, günü kurtaranların değil, günü aşan kurumların işidir.

Burada en büyük ahlâkî kırılma, adalet kavramının itibarsızlaşmasıdır. Bir toplum mahkemeye inancını kaybettiğinde yalnız hukukî güvenini kaybetmez; ortak hayat duygusunu da kaybeder. İnsanlar “hakkımı ararım” demek yerine “başıma iş alırım” demeye başlarsa, yurttaşlık zayıflar. Mazlum mahkemeye değil tanıdığa, dilekçeye değil aracıya, kanuna değil ilişkiye güvenmeye başlarsa, devletin görünmeyen kolonları çatlar. Hukukun çürümesi yavaş görünür; ama etkisi derindir. Bir köprü yıkıldığında herkes görür. Adalet yıkıldığında önce insanlar susar, sonra toplum çöker.

AKP'nin siyasal hikâyesinde “adalet” kelimesi özel bir ironi taşır. Parti adında adalet bulunan bir siyasal hareketin, yıllar içinde en çok yargı bağımsızlığı, hukuk devleti, keyfî tutuklamalar, siyasal davalar, medya

üzerindeki baskılar ve muhaliflere yönelik ceza mekanizmalarıyla tartışılması tarihî bir kara mizah gibidir. Kelime orada durur; fakat kelimenin gölgesi uzadıkça gerçekliği inceler. Adalet, tabelada kaldığında tehlikelidir. Çünkü tabela insanı kandırır. Binanın üzerinde "adalet" yazar, ama içeride karar siyasal faydaya göre şekilleniyorsa, o tabela vicdanı değil sadece cepheyi süsler.

Hukuk ile siyasal fayda arasındaki farkı koruyamayan toplumlar, zamanla hakikat ile emir arasındaki farkı da kaybeder. Yargı iktidarın diline yaklaştıkça toplumda şu inanç büyür: Haklı olan değil, güçlü olan kazanır. Bu inanç bir ülke için zehirdir. Çünkü yurttaşın emeğini, gençlerin umudunu, yatırımcının güvenini, akademinin cesaretini, medyanın direncini, siyasetin meşruiyetini aşındırır. Herkes güçlüye yakın durmaya çalışır. Hak aramak yerine pozisyon almak yaygınlaşır. Ahlâkî cesaret pahalı, suskunluk kârlı hâl gelir. Böyle bir ortamda yalnız hukukçular değil, bütün toplum sınavdan geçer.

Machiavelli'nin aynasında bu tablo bize şunu gösterir: Kaba Makyavelizm için hukuk, iktidarı sınırlayan bir ilke değil, iktidarın kullanacağı bir alettir. Oysa cumhuriyet fikri tam tersini söyler. Hukuk, iktidarın elindeki alet değil; iktidarın bile önünde eğilmek zorunda olduğu ortak ölçüdür. Hâkim iktidardan korkmuyorsa hâkimdir. Savcı siyasal talimat kokusu almadan dosya açabiliyorsa savcıdır. Avukat savunma yaptığı için düşmanlaştırılmıyorsa savunmadır. Gazeteci mahkeme haberini yazdığı için cezalandırılmıyorsa medya kamusal gözdür. Yurttaş, hakkını ararken başına geleceklerden korkmuyorsa devlet meşrudur.

Bir ülkede hukuk bükülürse, yalnız kanun maddeleri eğilmez; insanların omurgası da sınanır. Kimileri eğilir, kimileri susar, kimileri gerekçe üretir, kimileri "zamanı değil" der, kimileri "ama onlar da şunu yapmıştı" diye vicdanını uyuşturur. Fakat hukukun büküldüğü yerde en küçük dürüst cümle bile büyük iştir. Çünkü adalet bazen yüksek mahkeme kararında değil, sıradan bir insanın "bu haksızlık" diyebilmesinde nefes alır. O nefes kesilirse, geriye düzen kalabilir; ama düzenin içinde haysiyet kalmaz.

Filozof Kirpi: "Hukuku iktidarın pense takımına çevirenler, bir gün kendi parmaklarının da aynı mengeneyle gireceğini unutan aceleci zalimlerdir."

6. MEDYA, HAKİKAT VE ALGI REJİMİ: GÖRÜNMEK, GİZLEMEK, YÖNETMEK

Bir televizyon stüdyosunda hakikat bazen daha içeri girmeden kapıda aranır. Masanın üstünde bardaklar, arkada dev ekran, altta akan son dakika yazısı, köşede kırmızı bir grafik, ortada ağır sesli bir sunucu, çevresinde hep aynı yüzler. Her şey konuşma varmış gibi düzenlenmiştir; fakat çoğu zaman konuşma yoktur, sadece önceden çizilmiş bir koridorun içinde dolaşan cümleler vardır. Kimin suçlu, kimin yerli, kimin hain, kimin makbul, kimin marjinal, kimin milletin yanında, kimin dış güçlerin piyonu olduğu daha program başlamadan bellidir. Stüdyo, mahkeme salonu gibi çalışır; ama burada delil değil görüntü, savunma değil görüntü, hüküm değil algı öne çıkar.

Machiavelli, hükümdarın görünüş meselesini çok iyi anlamıştı. Prens gerçekten merhametli, dindar, sadık, insaflı ve dürüst olmak zorunda değildir; fakat öyle görünmek zorundadır. Halk çoğu zaman elindeki derin hakikat ölçeriyle değil, önüne konulan görünüşlerle karar verir. Bu tespit, modern medya çağında korkunç bir genişlik kazanmıştır. Çünkü artık prens yalnız meydanda görünmez; ekranda çoğaltılır, telefonda dolaşır, sosyal medyada yeniden üretilir, gazete manşetlerinde parlatılır, miting görüntülerinde büyütülür, belgesel estetiğiyle tarihî bir figüre çevrilir. Görünüş artık basit bir maske değil, devasa bir yönetim tekniğidir.

AKP iktidarının medya ile kurduğu ilişki, bu görünüş siyaseti üzerinden okunmalıdır. Burada medya yalnız haber veren bir alan değildir; rejimin kendi kendisini her gün yeniden sahnelediği bir aygıttır. İktidarın başarıları büyütülür, krizleri dış düşmana bağlanır, ekonomik sıkıntılar kader ya da sabotaj diliyle yumuşatılır, muhalefetin hataları şişirilir, iktidarın hataları buharlaştırılır. Bir olayın ne olduğu kadar nasıl gösterildiği

önemlidir. Hatta çoğu zaman ne olduğunun bir önemi kalmaz; nasıl gösterildiği gerçeğin yerine geçer. Hakikat, görüntünün altında ezilir.

Bu rejimde haber, bilgi verme eylemi olmaktan çıkar; sadakat üretme işlemine dönüşür. Aynı başlıklar aynı anda atılır. Aynı kavramlar aynı ses tonuyla dolaşıma girer. Aynı suçlamalar farklı ağızlardan tekrarlanır. Aynı düşman figürü farklı programlarda yeniden çizilir. Bir gün "dış güçler", ertesi gün "faiz lobisi", sonra "terör uzantısı", ardından "ahlâksız muhalefet", sonra "yerli ve millî olmayanlar" sahneye çağrılır. Bu tekrarın amacı insanı ikna etmekten çok yormaktır. Sürekli tekrar edilen şey, bir süre sonra doğru olduğu için değil, her yerde karşımıza çıktığı için gerçekmiş gibi görünür. Propaganda böyle çalışır: hakikati yenemezse, hakikatin etrafını sesle doldurur.

Machiavelli'nin çağında prens, meydanda ve sarayda görünürdü. Bizim çağımızın kaba prensi, ekranın içinde yaşar. Onun sesi yalnız miting alanında değil, haber bülteninde, yorum programında, gazete köşesinde, sosyal medya etiketinde, kamu spotunda, açılış töreninde, kriz anında, bayram mesajında, hatta felaket görüntülerinin üzerinde bile dolaşır. Her şey bir sahneye dönüştürülür: köprü açılışı, cami açılışı, fabrika ziyareti, deprem bölgesi, asker uğurlaması, diplomatik görüşme, gençlik buluşması, okul töreni. Görüntünün dili şunu söyler: Merkez burada, güç burada, devlet burada, millet burada; dışarıda kalanlar ise ya nankör ya şaşkın ya hain ya da önemsizdir.

Algı rejiminin en büyük gücü, yalnız iktidarı güzel göstermesi değildir; muhalefeti sürekli biçimde çirkinleştirmesidir. Muhalif siyasetçi fikirleriyle değil, imaj operasyonlarıyla hedef alınır. Gazeteci haberiyle değil, kimliğiyle tartışılır. Akademisyen kavramıyla değil, niyetiyle suçlanır. Sanatçı eseriyle değil, yaşam tarzıyla damgalanır. Öğrenci itirazıyla değil, "kışkırtılmış genç" etiketiyle küçültülür. Böylece kamusal tartışma içerikten koparılır, karakter infazına dönüştürülür. İktidarın hoşuna gitmeyen söz, fikir olarak karşılanmaz; derhal ahlâkî, millî, dinî ya da güvenlikçi bir suçlamanın içine atılır.

Burada trol dili ayrı bir başlık açar. Modern otoriterlik artık yalnız resmî demeçlerle konuşmaz; gayriresmî saldırı sürüleriyle de konuşur. Sosyal medyada örgütlenen linç, iktidarın resmî yüzünün söyleyemediğini kirli bir rahatlıkla söyler. Hakaret eder, hedef gösterir, kişisel bilgileri dolaşıma sokar, itibarı parçalar, korku üretir, muhalifleri yalnızlaştırır. Bu dil bazen doğrudan emir almaya bile iktidarın işine yarayan bir iklim üretir. İnsanlar tweet atmadan önce yalnız savcıyı değil, trol sürüsünü de düşünür. Böylece kamusal alan, özgür tartışma meydanı değil, pusuda bekleyen dijital çetelerin av sahasına döner.

Medyanın bu şekilde çalışması, toplumun hakikatle bağını zedeler. Çünkü yurttaş farklı bilgi kaynaklarına ulaşamadığında, olayları karşılaştırma imkânı daralır. Televizyon bütün gün aynı görüntüyü gösterir, gazete aynı dili tekrarlar, sosyal medya aynı etiketi şişirir, yorumcular aynı ezberi döndürürse, insanın zihninde gerçek ile kurgu arasındaki duvar inceler. Bir süre sonra insanlar "ne oldu?" diye sormak yerine "bizimkiler ne diyor?" diye bakmaya başlar. Bu, siyasetin kabileleşmesidir. Kabileleşmiş zihin hakikati aramaz; kendi tarafının yalanını daha kullanışlı bulur.

AKP'nin algı rejiminde mağduriyet anlatısı özel bir yere sahiptir. İktidar uzun yıllar boyunca hem güçlü hem mağdur görünmeyi başardı. Bu, siyasal iletişim açısından çok etkili ama ahlâken hayli sorunlu bir tekniktir. Devletin bütün imkânlarını kullanan bir iktidar, aynı anda sürekli kuşatılmış, engellenmiş, hedef alınmış, saldırıya uğramış gibi konuşur. Böylece hem kudretin nimetlerinden yararlanır hem mağduriyetin duygusal sermayesini toplar. Bu çift yönlü oyun, Machiavelli'nin görünüş meselesinin modern versiyonudur: Güçlü görünmek gerektiğinde güçlü, mazlum görünmek gerektiğinde mazlum, dindar görünmek gerektiğinde dindar, sert görünmek gerektiğinde sert, halktan görünmek gerektiğinde halktan. Görünüş, ilkenin yerine geçer.

Fakat medya üzerinden kurulan bu algı düzeninin bir zayıflığı vardır: Aşırı tekrar, sonunda kendi kokusunu ele verir. Her şey başarı diye sunulursa, başarının anlamı kalmaz. Her eleştiri ihanet sayılırsa, ihanet kelimesi ucuzlar. Her kriz dış güçlere bağlanırsa, iktidarın sorumluluğu görünmez olmaz; sadece daha kaba bir inkârla örtülmüş olur. Her muhalif kriminalize edilirse, toplumun bir kısmı buna inanır belki; ama diğer kısmı iktidarın korkusunu görmeye başlar. Çünkü kendinden emin olan iktidar, bu kadar gürültüye ihtiyaç duymaz. Gürültü çoğu zaman gücün değil, tedirginliğin işaretidir.

Hakikat, bazen çok geç gelir; ama geldiğinde ekranın parlaklığını söndürür. Pazar filesindeki boşluk, en güçlü propagandadan daha ikna edicidir. Gençlerin ülkeden gitme arzusu, en süslü gelecek vizyonundan daha gerçek bir göstergedir. Mahkeme kapısında bekleyen insanın yüzü, hukuk devleti nutuklarından daha dürüst konuşur. Emeklinin cüzdanı, ekonomi programlarından daha az yalan söyler. Çiftçinin tarladaki öfkesi, kalkınma reklamlarından daha somuttur. O yüzden algı rejimleri uzun süre görüntü yönetebilir; fakat hayatı sonsuza kadar montajlayamaz.

Machiavelli'nin aynasında medya meselesi bize şunu gösterir: Modern iktidar yalnız yönetmez, görünür; yalnız karar almaz, kendisini sahneler; yalnız rakibini yenmeye çalışmaz, onun nasıl algılanacağını da belirlemek ister. AKP pratiğinde bu görünüş siyaseti, medya kontrolü, propaganda, trol dili, mağduriyet estetiği, düşman üretimi ve sürekli tekrar üzerinden geniş bir algı mimarisine dönüşmüştür. Bu mimaride hakikat, binanın taşıyıcı kolonu değil, gerektiğinde yer değiştiren dekor malzemesi gibi kullanılır.

Fakat bütün kaba Makyavelist algı düzenlerinin unuttuğu bir şey vardır: Toplum aptal değildir; sadece bazen yorgundur, korkmuştur, sıkışmıştır, geçim derdine düşmüştür. İnsanlar her şeyi hemen söylemez; ama görür. Her şeyi hemen reddetmez; ama biriktirir. Görüntü ile hayat arasındaki mesafe büyüdükçe, ekranın büyüğü zayıflar. Bir gün gelir, sunucunun sesi yükseldikçe inandırıcılığı azalır. Manşet büyüdükçe hakikat küçülmez; tam tersine manşetin telaşı görünür hâle gelir. Algı rejimi kendisini sonsuz sanır, ama hayatın çıplaklığı eninde sonunda kameranın kadrına sığmaz.

Filozof Kirpi: "Yalan ekrana çıkınca büyümeyiz; sadece ışık görmüş haşere gibi daha net görünür."

7. ÇIKAR AĞLARI, SADAKAT PAZARI VE LİYAKATIN ÖLÜMÜ

Bir ihalenin dosya kapağı bazen bir ülkenin ahlâk raporudur. Dışarıdan bakınca her şey teknik görünür: şartname, teklif, komisyon, tutanak, imza, mühür, ödeme planı. Kâğıtlar düzgünse mesele bitmiş sanılır. Oysa devletin çürümesi çoğu zaman kâğıdın yamukluğundan değil, niyetin eğriliğinden başlar. Şartname kime göre yazıldı? Davet kimlere gitti? Kim daha teklif verilmeden işi alacağını biliyordu? Hangi şirket neden sürekli büyüdü? Hangi bürokrat neden yükseldi? Hangi liyakatsiz neden makam sahibi oldu? Hangi akrabalık, hangi okul arkadaşlığı, hangi cemaat bağlantısı, hangi parti sadakati, hangi suskunluk ödüllendirildi? İşte çıkar ağları dediğimiz şey, tam da bu görünmez soruların karanlıkta birbirine bağlanmasıdır.

Machiavelli'nin prensi iktidarı elde tutmak ister. Bunun için yalnız orduya, yasaya, halka ya da korkuya yaslanmaz; çevresinde bir menfaat mimarisi de kurar. İnsanlar sadece fikirle bağlanmaz iktidara; bazen ekmele, makamla, ihaleyle, kadroyla, imtiyazla, dokunulmazlıkla, görünürlikle bağlanır. Kaba Makyavelizm bu gerçeği çok iyi bilir. Çünkü ahlâkî bağlılık kırılabilir, ideolojik heyecan sönebilir, korku zamanla öfkeye dönüşebilir; ama çıkar ilişkisi insanın gündelik hayatına kök salarsa daha dayanıklı bir zincir üretir. Bu zincirin adı sadakat pazarıdır.

AKP iktidarının uzun dönemli yapısını anlamak için yalnız seçim sonuçlarına, lider söylemine ya da ideolojik kavgalara bakmak yetmez. Bu iktidar aynı zamanda geniş bir çıkar dağıtım düzeni kurdu. Kamu kaynakları, belediye imkânları, inşaat ekonomisi, altyapı projeleri, medya sahipliği, kamu bankaları, bürokratik kadrolar,

vakıf ve dernek ağları, taşeron sistemleri, danışmanlık pozisyonları, yönetim kurulu üyelikleri, kamu reklamları ve imar rantları bu düzenin farklı damarları hâline geldi. Böylece siyasal sadakat yalnız sandıkta verilen oy olmaktan çıktı; ekonomik varoluş biçimine dönüştü. İnsanlar iktidara yalnız inandıkları için değil, ondan beslendikleri ya da ondan kopunca yoksullaşacaklarını düşündükleri için de bağlandı.

Burada en ağır yara liyakat meselesidir. Liyakat, devletin ahlâkî omurgasıdır. Bir insanın hangi makama geleceğini soyadı, parti yakınlığı, cemaat bağlantısı, sadakat beyanı, akrabalık ağı ya da ideolojik itaat değil; ehliyeti, bilgisi, tecrübesi, karakteri ve kamu yararına uygunluğu belirlemelidir. Devlet dediğin şey, biraz da bu soğuk adaletin kurumsallaşmış hâlidir. Fakat sadakat pazarı kurulduğunda liyakat önce rahatsız edici, sonra gereksiz, en sonunda tehlikeli görülür. Çünkü liyakat sahibi insan soru sorar, itiraz eder, standart ister, usul arar, dosyaya bakar, imzanın anlamını bilir. Sadakat düzeni ise itirazsız imza ister.

Liyakatin ölümü güdültülü olmaz. Bir gün ansızın cenazesi kalkmaz. Yavaş yavaş olur. Önce “bizim de insanlarımız gelsin” denir. Bu cümle masum gibi görünür; çünkü geçmiş dışlanmışlıkların, mağduriyetlerin, kapıdan çevrilmiş insanların öfkesini taşır. Sonra “bizim insanlar” ifadesi ehliyetin önüne geçer. Ardından “bizden olsun da biraz eksik olsun” denir. Sonra eksiklik büyür, makam küçülür, devlet yorulur. En sonunda öyle bir noktaya gelinir ki, makamlar insanları büyüteceğine insanlar makamları küçültür. Kurumların dili bozulur, kararların kalitesi düşer, kamusal hizmet çürür. Liyakat öldüğünde yalnız muhalif kaybetmez; ülkenin bütün çocukları kaybeder.

Çıkar ağlarının en tehlikeli tarafı, görünürde herkesi memnun ediyor gibi çalışmasıdır. Birileri ihale alır, birileri danışman olur, birileri yönetim kuruluna girer, birileri ekranlarda yer bulur, birileri belediye kaynaklarından beslenir, birileri kamu kadrosuna yerleştirilir, birileri susarak korunur, birileri alkışlayarak yükselir. Bu ağın içinde herkes küçük ya da büyük bir pay alır. Fakat toplumsal maliyet dışarıya bırakılır. Köprü pahalıya yapılır, şehir betonla boğulur, kamu bütçesi yıpranır, gençler torpilsiz iş bulamaz, eğitim kurumları zayıflar, liyakatli insanlar kenara itilir, ahlâklı bürokrat yalnızlaşır, yurttaş vergisinin nereye gittiğini göremez. Kazananlar görünür; kaybedenler ülkenin tamamıdır.

Bu düzende sadakat ahlâkî bir değer gibi sunulur. Oysa sadakat ile kulluk arasında ince değil, kalın bir çizgi vardır. Sadakat kamu yararına, hukuka, göreve, emanete, millete, adalete ve hakikate olursa erdemdir. Sadakat kişiye, partiye, çıkar ağına, yandaş sermayeye, liderin öfkesine ya da mahallenin baskısına olursa çürümedir. Kaba Makyavelizm bu ayrımı bilerek siler. “Dava” der, çıkarı saklar. “Hizmet” der, rantı perdeler. “Yerli ve millî” der, kayırmacılığı meşrulaştırır. “Bizden” der, ehliyetsizliği korur. “Beka” der, denetimi düşmanlık gibi gösterir. Böylece devletin en temel sorusu unutulur: Bu iş kimin yararına?

Çıkar düzeni yalnız ekonomiyi bozmaz; insan karakterini de bozar. Bir toplumda hak ederek yükselme inancı zayıflarsa, insanlar bilgiye değil bağlantıya yatırım yapar. Gençler çalışmanın değil tanınmış bulmanın daha etkili olduğunu düşünmeye başlarsa, ülkenin zihinsel sermayesi çöker. Üniversite diploması, emek, yetenek, disiplin, araştırma, dürüstlük; bunlar değer kaybeder. Onların yerine “kimi tanıyor sun?”, “hangi çevredensin?”, “kim referans olur?”, “hangi partiye yakınsın?” soruları geçer. Bu, ahlâkî bakımdan bir ülkenin en ağır fakirleşmesidir. Çünkü para kaybı telafi edilebilir; ama adalet duygusunun kaybı kuşaklar boyunca zehir bırakır.

Machiavelli açısından hükümdar çevresindeki insanları iyi seçmek zorundadır. Çünkü danışmanların niteliği, hükümdarın aklını da gösterir. Kaba Makyavelist iktidar ise iyi insanlardan çok kullanışlı insanları sever. Kullanışlı insan, soru sormaz. Kullanışlı insan, yanlış gördüğünde susar. Kullanışlı insan, kendisine verilen mevkinin ehli olmadığını bilse bile koltuğa oturur. Kullanışlı insan, hakikati değil işaret fişeğini takip eder. Bu tip insanla kurulan devlet, dışarıdan güçlü görünebilir; ama içeriden koflaşır. Çünkü devleti ayakta tutan şey, yalnız yukarıdaki irade değil, aşağıdaki namuslu işleyiştir.

Çıkar ağırları zamanla kendi sınıfını üretir. Bu sınıf, klasik anlamda yalnız zenginler sınıfı değildir. İçinde müteahhit vardır, medya patronu vardır, bürokrat vardır, akademik unvan taşıyan memurlaşmış zihin vardır, vakıf yöneticisi vardır, belediye çevresi vardır, siyasal danışman vardır, ekran yüzü vardır, sosyal medya tetikçisi vardır, ihale takipçisi vardır. Bunların hepsini aynı ideoloji birleştirmeyiz; aynı menfaat iklimi birleştirir. Kimi dindar görünür, kimi milliyetçi konuşur, kimi kalkınmacı poz keser, kimi güvenlikçi dil kullanır, kimi mağduriyet edebiyatı yapar. Fakat masanın altında aynı el dolaşır: çıkar.

Bu sınıfın en büyük korkusu iktidar değişimi değildir yalnızca; hesap sorulması ihtimalidir. Çünkü çıkar düzenleri sandıktan çok arşivden korkar. Dosyadan korkar, denetimden korkar, Sayıştay'dan korkar, bağımsız yargıdan korkar, özgür basından korkar, cesur bürokrattan korkar. Bu yüzden otoriterlik ile çıkar ağırları birbirini besler. Otoriter siyaset denetimi zayıflatır; denetimsizlik çıkar ağırlarını büyütür; büyüyen çıkar ağırları otoriter siyasete finansal, medya ve toplumsal destek sağlar. Ortaya kapalı devre bir çürüme ekonomisi çıkar. Bu ekonomi yalnız para üretmez; suskunluk üretir, korku üretir, yalan üretir, sadakat üretir.

Burada ahlâkî soru çok basittir: Devlet kimindir? Eğer devlet, yurttaşın ortak emaneti ise hiçbir parti, hiçbir lider, hiçbir zümre, hiçbir şirket grubu, hiçbir cemaat, hiçbir aile ağı onu kendi sofrası gibi kullanamaz. Kamu malı ganimet değildir. Makam mülk değildir. İhale ödül değildir. Bürokrasi sadakat çiftliği değildir. Belediye imkânı parti kasası değildir. Medya kamuoyunu aldatma aparatı değildir. Vergi, yandaş sermayenin besi yemi değildir. Devletin imkânları, iktidarın çevresinde kümelenmiş seçilmiş azınlıkların özel mutfağına taşındığında, yurttaşlık duygusu yaralanır. İnsan devlete değil, devleti ele geçirenlere kızmaya başlar.

AKP otoriterliğini Machiavelli üzerinden okurken çıkar ağırları meselesi bu yüzden merkezîdir. Çünkü iktidar yalnız ideolojiyle yürümez; menfaatle de yürür. Siyaset yalnız meydanda değil, ihale masasında da kurulur. Sadakat yalnız mitingde değil, yönetim kurulu kararında da üretilir. Hukuk yalnız mahkemede değil, kamu kaynağının dağıtımında da sınılanır. Ahlâk yalnız vaazda değil, şartnamede de belli olur. Bir ülkenin gerçek vicdanı bazen büyük nutuklarda değil, küçük ödeme kalemlerinde saklıdır.

Kaba Makyavelizmin çıkar düzeni kendisini çok akıllı sanır. Oysa bu düzen, kısa vadede iktidarı güçlendirirken uzun vadede devleti çürütür. Çünkü ehliyetsiz kadro devleti taşır gibi görünür ama aslında yük olur. Yandaş sermaye büyür gibi görünür ama rekabeti öldürür. Medya satın alınır gibi görünür ama toplumun hakikat damarını keser. Bürokrasi hizaya girer gibi görünür ama düşünme kabiliyetini kaybeder. Gençler susar gibi görünür ama içten içe ülkeye olan inancını yitirir. Böylece çıkar ağırları iktidarı beslerken memleketin geleceğini kemirir.

Filozof Kirpi: "Liyakatin öldüğü yerde makam tabut olur; sadakarla taşınır, ama içinde devletin çürüyen aklı yatar."

8. MACHIAVELLI'NİN GÖLGESİNDEN ÇIKMAK: CUMHURİYET, ERDEM VE SİYASAL AHLÂK

Bir ülkenin en zor ânı, zalimi tanıdığı an değildir. Zor olan, zalimin kurduğu alışkanlıkları kendi içinde fark ettiği andır. Çünkü otoriterlik yalnız yukarıda oturanların huyu değildir; aşağıya sızır, dile bulaşır, kurumlara yerleşir, mahalleye iner, aileye girer, iş yerine çöker, insanın karakterine ince bir pas gibi tutunur. Bir süre sonra insanlar yalnız iktidardan korkmaz; haklı olmaktan da korkar. Yalnız baskıya itiraz etmez; itiraz edeni de fazla cesur, fazla sivri, fazla aceleci bulur. İşte Machiavelli'nin gölgesinden çıkmak, sadece kötü prensi eleştirmek değildir; içimizde büyüyen küçük prensleri de teşhis etmektir.

Machiavelli çoğu zaman yalnız *Prens* kitabının karanlık cümlelerine hapsedilir. Oysa onun düşüncesinde cumhuriyetçi bir damar da vardır. Bu damar, siyasal hayatı tek kişinin maharetine değil, kurumların dayanıklılığına, yurttaşların erdemine, kamusal tartışmanın canlılığına ve çatışmanın yönetilebilirliğine

bağlar. Çünkü toplum dediğimiz şey, homojen bir sürü değildir. Farklı çıkarlar, farklı sınıflar, farklı inançlar, farklı korkular, farklı arzular, farklı öfkeler vardır. Cumhuriyet fikrinin büyüklüğü de buradadır: toplumu tek sese çevirmek değil, çatışmayı ortak hukuk içinde taşıyabilmek. Otoriterlik çatışmadan nefret eder; cumhuriyet çatışmayı terbiye eder.

AKP otoriterliğinin en ağır hasarı, yalnız kurumları zayıflatması değildir; cumhuriyet fikrini de yormasıdır. Cumhuriyet, kâğıt üzerindeki yönetim biçimi değildir. Cumhuriyet, kamu malının ganimet sayılmadığı, makamın mülk gibi kullanılmadığı, hukukun kişilere göre eğilmediği, yurttaşın tebaa muamelesi görmediği, iktidarın seçim kazanmayı mutlak sahiplik zannetmediği bir ahlâk düzenidir. Bu ahlâk çöktüğünde, bina ayakta kalsa bile içindeki hava bozulur. Bayrak durur, mahkeme durur, parlamento durur, üniversite durur; fakat onların içinde dolaşan ruh ağırlaşır.

Machiavelli'nin kaba yorumcuları, siyaseti yalnız iktidarı elde tutma sanatı sanır. Oysa asıl mesele iktidarı elde tutmak değil, iktidarın toplumu çürütmeden nasıl sınırlandırılacağıdır. Güç gereklidir; fakat sınırsız güç devlet aklı değil, felaket hazırlığıdır. Hukuk gereklidir; fakat hukukun iktidarın emrine girmesi adalet değil, süslü zorbalıktır. Liderlik gereklidir; fakat liderliğin kurumu yutması idare değil, şahsileşmiş devlettir. Din kamusal ahlâka katkı sunabilir; fakat dinin iktidar vitrini yapılması iman değil, teopolitik pazarlamadır. Medya gereklidir; fakat medyanın propaganda korosuna dönmesi haber değil, hakikatin rehin alınmasıdır.

Bu yüzden çıkış, yalnız "daha iyi bir yönetici" aramakla bulunamaz. İyi yönetici önemlidir; ama iyi kurum daha önemlidir. Çünkü iyi kişi gider, kurum kalır. Kötü kişi gelir, kurum frenler. Eğer kurum yoksa her gelen kendi huyunu devletin kaderi yapar. Cumhuriyetin gerçek zekâsı buradadır: insanın zaafını bilir, bu yüzden gücü bölmek ister. İnsanın hırsını bilir, bu yüzden denetim kurar. İnsanın yalan söyleyebileceğini bilir, bu yüzden özgür basına ihtiyaç duyar. İnsanın kayırmacılık yapabileceğini bilir, bu yüzden liyakati ve sınavı savunur. İnsanın zulme meyledebileceğini bilir, bu yüzden bağımsız yargıyı ister.

AKP'nin uzun iktidarında görülen kaba Makyavelizm, topluma şu zehirli dersi verdi: Güçlüysen haklısın. Oysa cumhuriyetin ahlâkî dersi bunun tam tersidir: Haklıysan güçlü olmasan da sözün vardır. İşte yurttaşlık burada başlar. Yurttaş, iktidarın bağışladığı haklarla yaşayan kişi değildir; hakları iktidardan önce gelen, devleti de bu hakları korumakla yükümlü gören insandır. Tebaaya lütuf verilir; yurttaş hak talep eder. Tebaa alkışlar; yurttaş soru sorar. Tebaa korkar; yurttaş denetler. Tebaa liderin yüzüne bakar; yurttaş kanuna, vicdana ve kamu yararına bakar.

Cumhuriyetçi erdem dediğimiz şey de romantik bir süs değildir. Vergisinin nereye gittiğini sormaktır. Belediyesini denetlemektir. Mahkeme kararına itiraz edebilmektir. Gazetecinin susturulmasına karşı çıkmaktır. Kendi mahallesinin hırsızına da hırsız diyebilmektir. Dini, iktidarın kirlî elinden korumaktır. Gençlerin geleceğini parti çıkarından üstün tutmaktır. Kamu makamını ganimet değil emanet saymaktır. "Bizden" olanın yanlısına susmamaktır. Çünkü ahlâk, düşmanın kötülüğünü teşhir ederken kolaydır; asıl ahlâk, kendi mahallenin kötülüğüne isim koyarken belli olur.

Machiavelli'nin gölgesinden çıkmak, siyaseti çocuk masalı gibi iyiler ve kötüler savaşına çevirmek de değildir. İnsan tabiatı karmaşıktır. Siyasette çıkar vardır, korku vardır, güç vardır, pazarlık vardır, hata vardır, mecburiyet vardır. Fakat bütün bunlar ahlâkın mezar taşı yapılamaz. Gerçekçilik, ahlâksızlık izni değildir. Devlet aklı, vicdansızlık ruhsatı değildir. Strateji, ilkesizlik demek değildir. Zorunluluk, her rezilliğin üstüne örtülecek yorgan değildir. Kaba Makyavelizm tam da bu ayrımları öldürür. Cumhuriyet ise bu ayrımları yaşatmak zorundadır.

Bu metnin başından beri AKP otoriterliği Machiavelli aynasında okundu. Prens figürü lider kültüne, korku siyaseti toplumsal disipline, dinî dil teopolitik gösteriye, hukuk siyasal faydaya, medya algı rejimine, kamu kaynakları sadakat pazarına bağlandı. Fakat bütün bu teşhirin amacı yalnız öfke üretmek olmamalıdır. Öfke

gereklidir; ama tek başına yetmez. Öfke kapıyı kırar, fakat ev kuramaz. Ev kuracak olan şey hukuk, erdem, kurum, hafıza, hesap, cesaret ve yurttaşlık bilincidir. Yani çürümeye karşı yalnız bağırarak değil, çürümenin tekrarını imkânsız kılacak bir siyasal ahlâk inşa etmek gerekir.

Türkiye'nin ihtiyacı, yeni bir prens arayışı değildir. Türkiye'nin ihtiyacı, prens ihtiyacını azaltacak kurumlar, yurttaşlar ve ahlâkî reflekslerdir. Her krizde tek adam arayan toplum, sonunda kendi aklını kiraya verir. Her sorunda kurtarıcı bekleyen toplum, kurum yapmayı erteler. Her zulümde "bizimkiler yapınca başka" diyen toplum, adaleti parti aidiyetine kurban eder. Oysa memleketin geleceği, kurtarıcıların omzuna değil, yurttaşların omurgasına emanet edilmelidir. Çünkü omurgasız toplumun en güçlü lideri bile sonunda onu sadece daha düzenli biçimde ezer.

Machiavelli bize iktidarın çıplaklığını gösterdi. AKP tecrübesi ise bu çıplaklığın din, millet, beka, hizmet, kalkınma ve mağduriyet kumaşlarıyla nasıl giydirilebildiğini gösterdi. Şimdi mesele, bu kumaşları tek tek kaldırıp hem iktidarın hem toplumun yüzüne bakabilmektir. Zor iştir. Çünkü aynaya bakmak, düşmana bakmaktan daha ağırdır. Ama cumhuriyet biraz da bu cesarettir: Kendini kandırmadan yaşama cesareti.

Filozof Kirpi: "Cumhuriyet, prens arayanların değil; kendi omurgasını devlete emanet etmeyen yurttaşların ahlâkıdır."